

**SERHIY DONICH (1900–1958):
THE FATE OF EGYPTOLOGIST IN SOVIET UKRAINE**

M. O. Tarasenko

DSc (History)

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

niktarasenko@yahoo.com

In 2020, it was 120 years anniversary of Serhiy Donich, the only Egyptologist in Soviet Ukraine in the second quarter of the 20th century. He was born in 1900 at Dzegam of Yelisavetgrad province (Tavluz district, Azerbaijan). In 1921 he entered the University of Kamyanets-Podilsky and at the same time worked at the astronomical Observatory. In the summer of 1923 he moved to Odessa. Here, working at the Odessa University Observatory, he began to study Oriental and African languages, and Egyptology became the main subject of his interest. The second half of the 1920s and 1930s was the time of his most productive research activity. At this time he established contacts with other Soviet and Western Egyptologists. In 1929 he became a member of the Egyptological Section at Leningrad University and underwent an internship at the State Hermitage Museum. From 1927 to 1945 Donich worked as the head of the Department of “Ancient Egypt” at the Odessa Historical and Archaeological Museum (Odessa Archaeological Museum now). During this time he processed the Egyptian collection, made its inventory and created a card catalog of identifications of more than 600 artifacts, created the new exhibitions, conducted tours, participated in archaeological expeditions, published articles in three languages in Odessa, Moscow, and Leningrad. With the beginning of World War II, Donich was drafted to the Red Army in 1941, but was taken prisoner soon, escaped, and returned to Odessa, where he returned to work at the museum. In 1945, S. Donich was arrested and unjustifiably sentenced to 10 years for allegedly assisting the Romanian administration in removing cultural property from the Historical and Archaeological Museum. His criminal case was soon reconsidered, and in 1946 he was released under an amnesty. Later, the scholar worked in a number of Odessa libraries, and in the last years of his life he returned to work at the Observatory. After a long break, in 1958 his Egyptological article was published in Moscow, which gave hope for the resumption of research activity, but at that time the scholar was already terminally ill. He died on December 26, 1958. Serhiy Donich was rehabilitated in 1997.

Keywords: Serhiy V. Donich, Odessa, Egyptology, Oriental Studies, Odessa Archaeological Museum, Soviet Period

M. O. Tarasenko

**СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ДОНІЧ (1900–1958):
ДОЛЯ ЄГИПТОЛОГА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ**

До 120-річчя від дня народження

У 2020-му виповнилося 120 років від дня народження Сергія Володимировича Доніча (13.03.1900–26.12.1958) – єгиптолога та філолога-сходознавця з Одеси¹

¹ Див. про нього: [Урсу 1994, 148–149; Урсу, Левченко 2009, 130–133; Тарасенко 2020, 181–185].

(мал. 1, 2). Він народився в сім'ї службовця² на ст. Дзегам Єлисаветградської губернії (нині Тавлузький район Республіки Азербайджан). Сергій був другою дитиною в сім'ї з чотирьох дітей – сестри (Людмили), старшої з дітей, і трьох братів (Сергія, Буме та Євгенія). Батько Доніча – росіянин; мати, Анастасія Костянтинівна, – українка. Сам С. В. Доніч в анкетах називає себе росіянином. Після революції родина Донічів, чимало помандрувавши з огляду на службові обов'язки батька, перебирається в Україну і поселяється в Кам'янці-Подільському. Тут у 1920 р. С. В. Доніч закінчує восьмирічну гімназію та в 1921 р. вступає на фізико-математичний факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету. Одночасно з навчанням підробляє рахівником у кількох установах, а з травня 1922 р. влаштовується на посаду обчислювача в університетській астрономічній обсерваторії, де працює під керівництвом професора Олександра Андріановича Аленіча (1890–1923). У 1923 р. в журналі “Мироведение. Известия русского общества любителей мироведения” виходить їхня спільна стаття “Травневі Акваріди в 1921 р.” [Аленіч, Доніч 1923, 44–46], яка висвітлює спостереження, проведені ними 4 і 5 травня 1921 р. На той момент О. А. Аленіч вже має серйозне захворювання серця, і 24 квітня 1923 р. його не стало. У наступному номері журналу “Мироведение” російський астроном Н. М. Штауде публікує некролог про нього і посмертно видає створену Аленічем таблицю “Розподіл кольорів у швидких метеорів” [Штауде 1923, 224–228].

Мал. 1. Сергій Володимирович Доніч (1900–1958), фото з особового листка з обліку кадрів Одеського державного історико-археологічного музею (© РА НФ ОАМ)

Мал. 2. Сергій Володимирович Доніч (1900–1958), фото з особової справи з обліку кадрів © Одеської астрономічної обсерваторії ОНУ ім. І. І. Мечникова, арк. 1 (1957 р.)

² Батько С. В. Доніча в дореволюційний період був колезьким радником та працював чиновником на митниці, а згодом, до 1917 р., – старшим нотаріусом. У радянський період, після повернення в Україну, він обіймає посаду коменданта ДОПРу (рос. “Дом общественно-принудительных работ”, один із закладів попереднього ув'язнення громадян, що існували в СРСР, і зокрема в Україні, у 1920-х рр.).

Після смерті свого наукового керівника С. В. Доніч клопочеться про отримання посади обчислювача в Одеській університетській астрономічній обсерваторії. Влітку 1923 р., закінчивши другий курс університету, він кидає навчання та переїжджає до Одеси. У 1925 р. С. В. Доніч створює сім'ю. Його дружина, Адель Григорівна (1914 р. н.), надалі працює шкільною вчителькою в середній школі № 77, що до 1977 р. розташовувалася на вул. Середньофонтанській, 30 (т. зв. “Середньофонтанська бджілка”), а донька, Наталія Сергіївна (1925 р. н.), у повоєнний час закінчує Одеський медичний інститут і стає лікаркою. Разом з матір'ю (батько помер у 1934 р.) сім'я Донічів проживала за адресою вул. Кузнечна, 25 (мал. 3), а доросла донька переселяється в будинок на вул. Садикувській, 1.

Мал. 3. Будинок на вул. Кузнечній, 25 у м. Одесі,
у якому проживав С. В. Доніч із сім'єю (фото автора, 2019 р.)

З 1 червня 1923 р. С. В. Доніч дістає посаду молодшого обчислювача в Астрономічній обсерваторії Одеського державного університету (АО ОДУ) (мал. 4), а з 1 квітня 1925 р. до 20 липня 1936 р. працює старшим обчислювачем. У його функції входили обчислення та обробка меридіанних спостережень на колі Репсольда, виконаних ст. астрономами Н. В. Ціммерманом (до 1930 р.) і Б. В. Новопашенним (після 1930 р.). Однак астрономічні спостереження були не єдиним інтересом С. В. Доніча. В Одесі повною мірою розкривається його феноменальний філологічний талент, особливо в галузі вивчення східних мов, чому великою мірою сприяли наукова та культурна атмосфера, що склалася в місті в 1920-х рр., і наявність тут великої кількості східних рукописних і матеріальних пам'яток. С. В. Доніч самостійно освоює низку європейських і східних мов. У своїх анкетах він вказує на добре знання англійської, французької, німецької, польської, української, молдовської та арабської мов, хоча володіє й іншими, зокрема перською, івритом, турецькою і низкою африканських мов.

Мал. 4. Астрономічна обсерваторія Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, де працював С. В. Доніч (фото автора, 2019 р.)

Але головною справою життя С. В. Доніча після приїзду до Одеси стає египтологія. У всіх документах та анкетах, де він позначав свою спеціальність, С. В. Доніч завжди вказував, що він *египтолог*. Головним напрямком його досліджень у цій царині стає проблема вокалізації єгипетської мови. Значно пізніше, під час судового засідання 25 травня 1946 р. в касаційній справі, він так охарактеризував суть своїх досягнень: «Мой профиль – египтолог... В области египтологии мое открытие заключается в том, что египетский язык относится к группе протосемитических языков, а до меня египетский язык считали входящим в группу семито-хамитских языков... Кроме того, я открыл огласовку египетского языка, и после моего открытия его стало читать легко... 16 декабря 1938 года я делал на Академии наук СССР в Ленинграде доклад “О системе египетской огласовки”. До меня никто эти гласные буквы в древне-египетском языке не нашел. Систему огласовки древне-египетского языка я взял на базе изучения других родственных языков и считаю, что добыл ее на базе знания африканских языков, древне-еврейского языка, нумидийских языков и других языков Древнего Востока, на базе приближения к семитическим языкам и удаления от языков хамитических»³. Отже, С. В. Доніч зосереджується на порівняльно-лінгвістичному дослідженні єгипетської фонології та вокалізму, а результати своєї роботи планує захистити як дисертацію, над якою працював практично все життя. Чорновий рукопис цієї праці зберігається в Інституті рукопису Національної

³ Архів Управління СБУ (УСБУ) в Одеській обл., архівно-кримінальна спр. 28030-П, арк. 108, 111.

бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (ІР НБУВ) (ф. V, спр. 1123) [Урсу 1994, 149]. Це дослідження, що з'явилося на тлі низки попередніх розробок єгиптологів [Albright 1918; 1918a; 1927; Ember 1930; Sethe 1925], з якими полемізував С. В. Доніч, зрештою, так і не було доведене до захисту і ще очікує на наукову оцінку фахівців.

У 1929–1932 рр. С. В. Доніч пише англійською мовою дослідження “A Comparative Dictionary of the Egyptian and Arabic Languages with an Introduction as Dissertation” і надсилає його на рецензування проф. Т. Е. Піту (Ліверпуль) і К. Зете (Берлін). Слід зауважити, що ці науковці були одними з найкращих світових фахівців із цієї тематики. Британець Т. Е. Піт (Thomas Eric Peet, 1882–1934) почав вивчення єгипетської мови разом з А. Гардінером у 1911 р. і самостійно удосконалив свої знання з коптської мови та демотики, ставши одним з найкращих фахівців у царині єгипетської філології [Bierbrier 2012, 420–421]. К. Зете (Kurt Heinrich Sethe, 1869–1934) видатний німецький знавець єгипетської філології [Bierbrier 2012, 502–503], відомий своїм дослідженням єгипетського дієслова [Sethe 1902] та роботою з вокалізації єгипетської мови [Sethe 1925]. Рецензії на роботу С. В. Доніча цих провідних учених були позитивними. Т. Е. Піта вразив обсяг виконаної роботи “при найбільш незначних можливостях”, що були в розпорядженні Доніча, а К. Зете навіть запропонував йому допомогу і посередництво в публікації статті за матеріалами цієї роботи.

Мал. 5. Фрагмент опису з “Переліку східних рукописів” Одеської центральної наукової бібліотеки, складений С. В. Донічем у 1928–1929 рр. (© ОННБ, спр. 77/8, фото автора, 2019 р.)

Середина 1920–1930-ті рр. – час найпродуктивнішої наукової та дослідницької діяльності С. В. Доніча, яка була вельми різноманітною та активною⁴. У 1927–1928 рр. він розбирає та атрибутує східні рукописи в Публічній бібліотеці, зокрема ідентифікує камбоджійські письмена на бамбуку та куфічний рукопис Корану в музеї при бібліотеці. У 1928–1929 рр. опрацьовує східні рукописи Центральної наукової бібліотеки⁵ (мал. 5), де виявляє і перекладає арабський рукопис початку XVIII ст. з копією твору Ібрагіма Алепського, мусульманського законодавця XVI століття, прихильника вчення ханіфітів⁶.

⁴ Державний архів Одеської області (ДАОО), ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 31–33.

⁵ Одеська національна наукова бібліотека (ОННБ), спр. 77/83. Опис рукописів зроблений за принципом: 1) оригінальна назва; 2) транскрипція; 3) переклад назви та коментар; 4) датування.

⁶ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 31.

З 1 січня 1927 р. С. В. Доніч за сумісництвом починає роботу на посаді завідувача відділу Стародавнього Єгипту Одеського державного історико-археологічного музею (ОДІАМ) (нині – Одеський археологічний музей НАН України (ОАМ)) (мал. 6). Вже в 1928 р. він опрацьовує єгипетську колекцію, робить її інвентарний опис, що враховує 644 пам'ятники, і створює картковий каталог з ідентифікацією артефактів, який залишається актуальним і важливим для дослідників донині. У 1929–1930-ті рр. С. В. Доніч описує пам'ятники Мусульманського відділу музею, що налічує 37 об'єктів, і також складає їхній інвентарний опис і картковий каталог⁷.

Мал. 6. Будівля Одеського археологічного музею НАН України, у 1920–1940-х рр. – Одеський державний історико-археологічний музей, у якому працював С. В. Доніч (фото автора, 2017 р.)

У ці ж роки С. В. Доніч вступає в різні наукові товариства. 13 лютого 1927 р. він стає членом-сумісником Одеської філії Всеукраїнської асоціації сходознавців (ВУАС) і відразу включається в роботу створеного при ньому гуртка з вивчення мов Близького Сходу як викладач арабської та турецької мов⁸. На початку 1929 р.⁹ С. В. Доніч стає членом єгиптологічного гуртка при Ленінградському університеті¹⁰, а 26 листопада 1929 р. обраний у чинні члени Одеської комісії краєзнавців при Українській академії наук (УАН). Також він стає членом Політпросвіти¹¹ (мал. 7).

⁷ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 31.

⁸ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 32.

⁹ ІР НБУВ, ф. Х, спр. 2776 (1927 р.), “Протокол засідання Одеської філії Всеукраїнської наукової асоціації сходознавців від. 13–11, 1927 р.”, арк. 1, 9; ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 32.

¹⁰ Детальніше див.: [Большаков 2011, 5–10, особливо: 7].

¹¹ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 32. Докладніше про цю організацію див.: [Бочкарева 2010, 43–47].

Мал. 7. Особова картка С. В. Доніча як члена профспілки Політпросвіти (від 17 серпня 1939 р.)

(© Рукописний архів Наукового фонду (РА НФ) ОАМ, фото автора, 2019 р.)

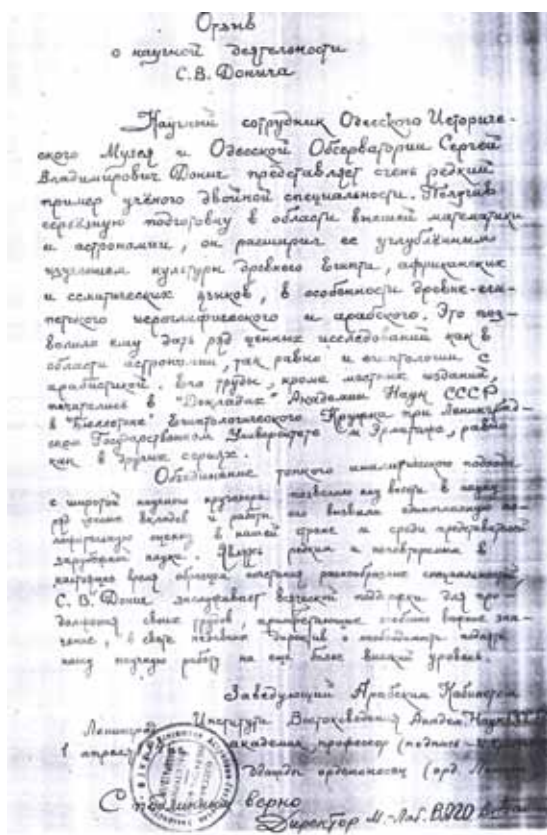
У 1920–1930-х р. С. В. Доніч веде активне листування з науковцями СРСР і зарубіжних країн. У січні 1929 р. він копіює написи на турецькій плиті із зібрання ОДІАМ і надсилає їх професору Харківського університету В. В. Дубровському (1897–1966) на його прохання. У 1929–1930 рр. обмінюється літературою з південноафриканських прислівників з ленінградським єгиптологом та африканістом Д. А. Ольдерогге (1903–1987), пише листи київським ученим – у 1926 р. арабісту А. Ю. Кримському (1871–1942), секретарю УАН та голові Київської філії ВУАС¹², а в 1930 р. – П. П. Курінному (1894–1972), директору Державного культурно-історичного заповідника “Всеукраїнське музейне містечко”¹³. Того ж 1930 р. С. В. Доніч надсилає свої зауваження і правки до “Граматики літературного арабського язика” Н. В. Юшманова¹⁴ за редакцією акад. І. Ю. Крачковського (1883–1951) [Юшманов 1928]. Ленінградський академік приймає зауваження одеського сходознавця, і надалі між ними підтримується листування, зокрема в 1946 р., під час судилища над ученим, І. Ю. Крачковський надсилає схвальний відгук про його наукові доробки (мал. 8). Схвальні відгуки на свої дослідження С. В. Доніч отримує і від інших знакових ленінградських учених – єгиптологів акад. В. В. Струве (1889–1965) та проф. Н. Д. Фліттнер (1897–1957) (мал. 9)¹⁵.

¹² ІР НБУВ, ф. І, спр. 25811, арк. 1–5.

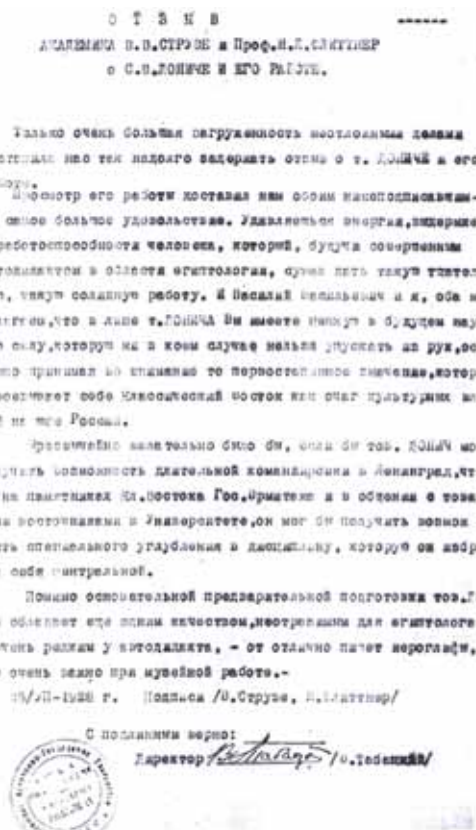
¹³ Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. 10, спр. К. 55/9.

¹⁴ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 33.

¹⁵ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 33.

Мал. 8. Відгук про наукову діяльність С. В. Доніча від академіка І. Ю. Крачковського від 1 квітня 1946 р.
(© РА НФ ОАМ, фото автора, 2003 р.)

Мал. 9. Відгук акад. В. В. Струве та проф. Н. Д. Фліттнер про С. В. Доніча та його роботу від 25 липня 1928 р.
(© РА НФ ОАМ, фото автора, 2003 р.)

Працюючи в ОДІАМ, С. В. Доніч створює експозицію єгипетського залу (мал. 10–12), розробляє та проводить музейні лекції та екскурсії (мал. 13), бере участь в археологічних експедиціях і розвідках музею (Усатівська експедиція в 1928 р., розвідка на ст. Дністер у 1928 р., археологічні розвідки у середмісті Одеси) (мал. 14, 15). У 1936–1940 рр. С. В. Доніч читає лекції з історії Стародавнього Сходу та латинської мови в Одеському університеті, а в 1940 р. читає лекції для вчителів-істориків в Одеському обласному історичному кабінеті¹⁶. Можливо, у числі його студентів був і І. С. Кацнельсон (1910–1981), відомий радянський єгиптолог і уродженець Одеси, який до початку Другої світової війни підтримував активні зв'язки з С. В. Донічем. Протягом червня 1929 р. за сприяння ленинградських колег-єгиптологів та на кошти Наркомпросу (Народного комісаріату просвіти) С. В. Доніч перебуває на стажуванні в Державному Ермітажі. Тут він, за його словами, “підготував ряд работ по египтологии и собрал материалы по иератике для прочтения египет[ских] папирусов, найденных мной в Одессе в

¹⁶ Особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів Астрономічної обсерваторії ОНУ (АО ОНУ), арк. 5.

1928 г.¹⁷. У листопаді 1929 р. С. В. Доніч прочитав лекцію-звіт про своє стажування в Ермітажі в Одеському будинку вчених¹⁸. Також надійшов відгук акад. В. В. Струве про перебування С. В. Доніча в Ленінграді, де він, зокрема, пише:

“За время своего пребывания в научной командировке с 3 по 29 июня Сергей Владимирович ознакомился с обширной литературой и памятниками египетского отделения Гос. Эрмитажа; с успехом собрал и подготовил материалы для самостоятельных работ; имел многочисленные свидания и беседы с Ленинградскими египтологами и арабистами, в результате чего наметилась определенная сфера его научной деятельности в дальнейшем.

Вполне подтверждаю все сказанное, должен со своей стороны прибавить, что С. В. Донич поразил меня в личных беседах, происходивших ежедневно в течение 3 недель, глубокими и объемистыми своими лингвистическими и филологическими познаниями в области египтологии и арабистики.

Профессор Л.Г.У. В. В. Струве. 29.VI. 29 г.¹⁹.

Мал. 10. Експозиція єгипетського залу Одеського державного історико-археологічного музею в передвоєнні часи (© РА НФ ОАМ)

¹⁷ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 33. Імовірно, мають на увазі фрагменти сувою Книги мертвих Панебу (Нове царство) (ОАМ № 52678, 52681, 52682, 52974), який С. В. Доніч намагався розгорнути та реставрувати наприкінці 1920-х – у середині 1930-х рр. До 1924 р. цей згорнутий у сувій папірус зберігався в Музеї старожитностей та красних мистецтв при Новоросійському (Одеському) університеті. Пам’ятник походить з колекції медика, професора Рішельєвського ліцею А. А. Рафаловича (1816–1861) [Тарасенко 2018, 517–519].

¹⁸ ДАОО, ф. Р-39, оп. 1, спр. 87 (1930 р.), арк. 33.

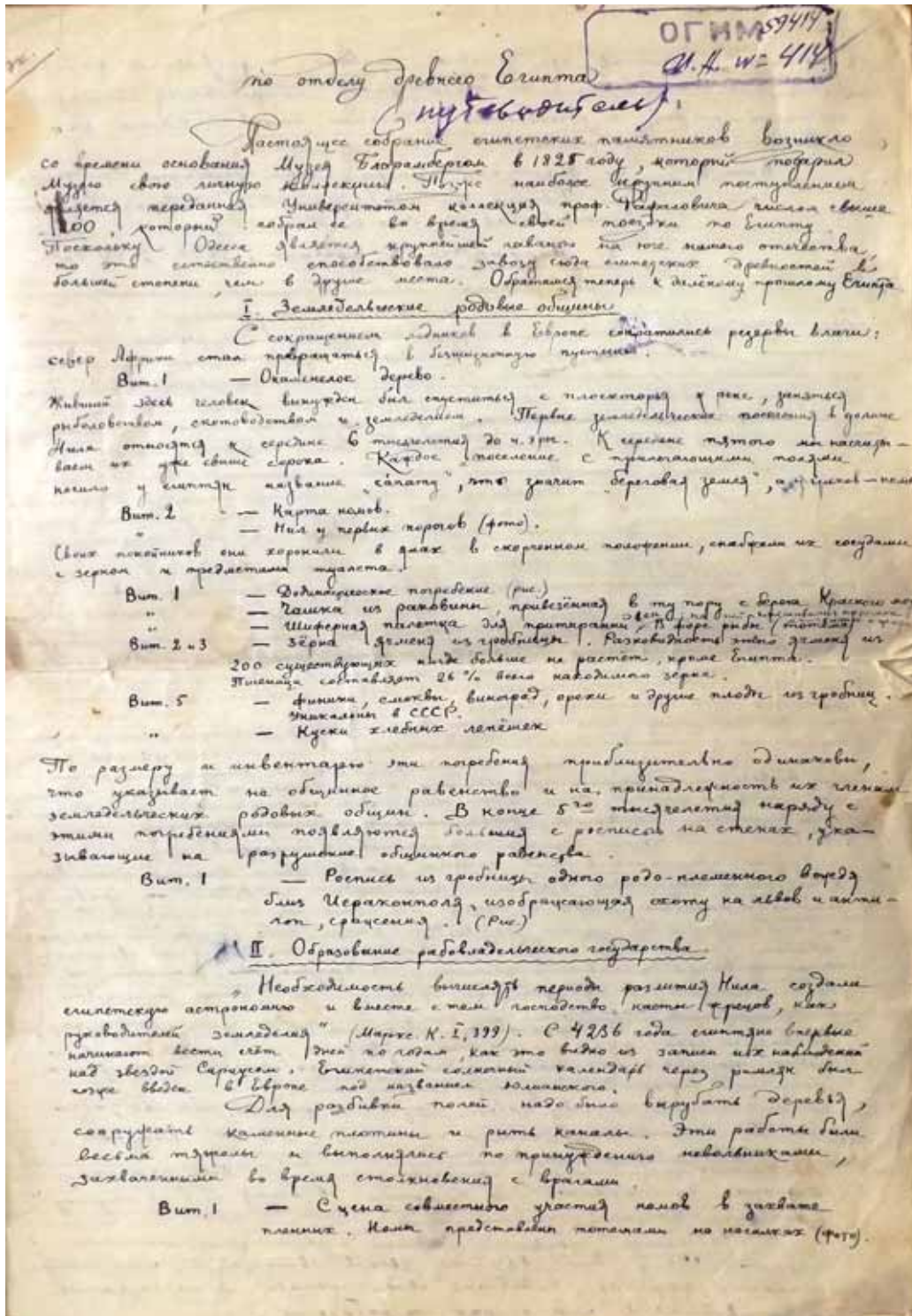
¹⁹ Особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів АО ОНУ, арк. 10.

Мал. 11. Вітринна експозиція єгипетського залу Одеського державного історико-археологічного музею, 1940–1950-ті рр. (© РА НФ ОАМ)

Мал. 12. Експозиція єгипетського залу Одеського державного археологічного музею в 1950-ті рр. (за [Одеський... 1959, 36])

Мал. 13. Перша сторінка розробленого С. В. Донічем екскурсійного путівника по єгипетському залу ОДІАМ, 1930-ті рр. (© РА НФ ОАМ, № 59414, арк. 1)

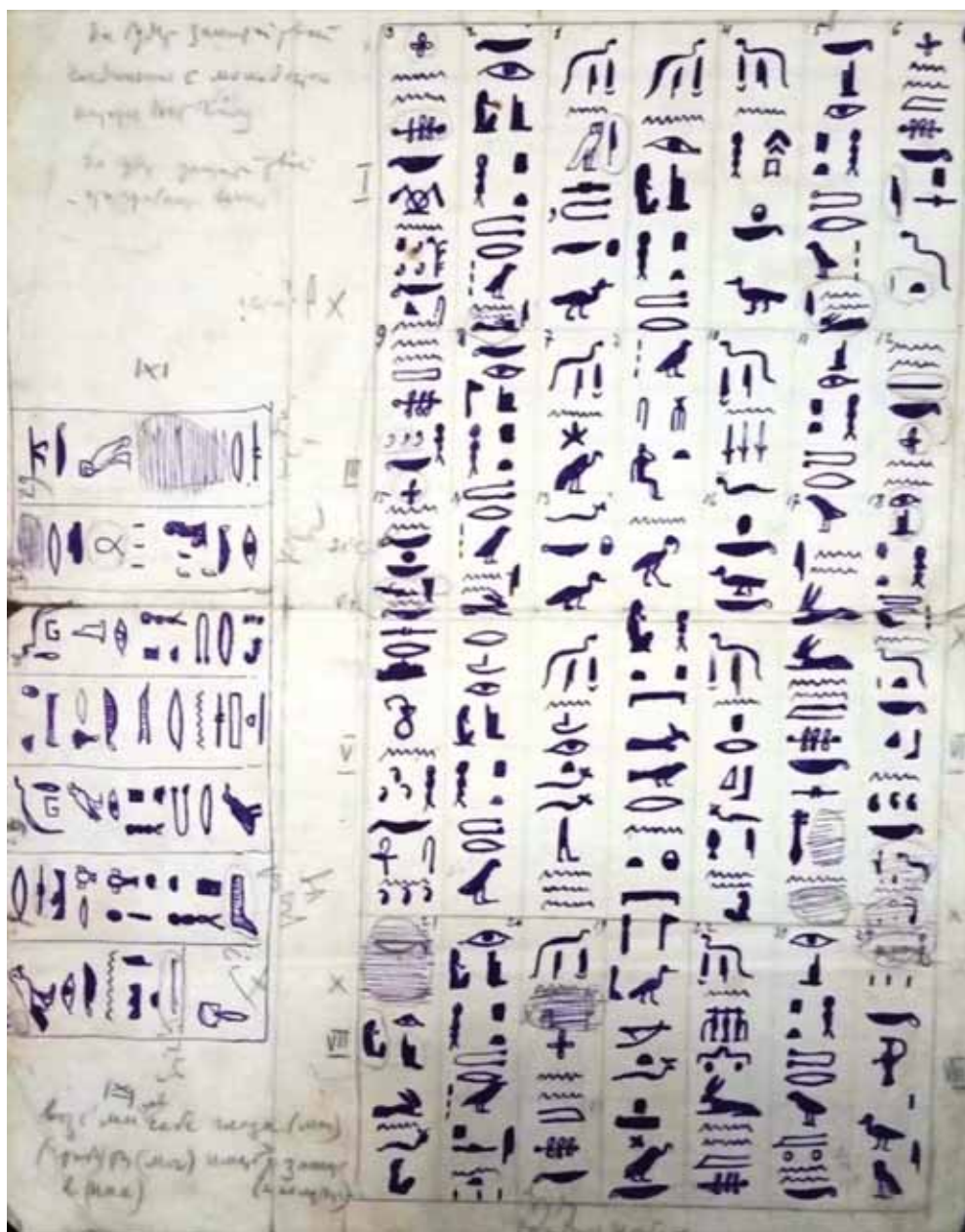
Мал. 14. Робочий момент розкопок Усагівської археологічної експедиції ОДІАМ у 1928 р., у якій брав участь С. В. Доніч (© РА НФ ОАМ, альб. № 59149)

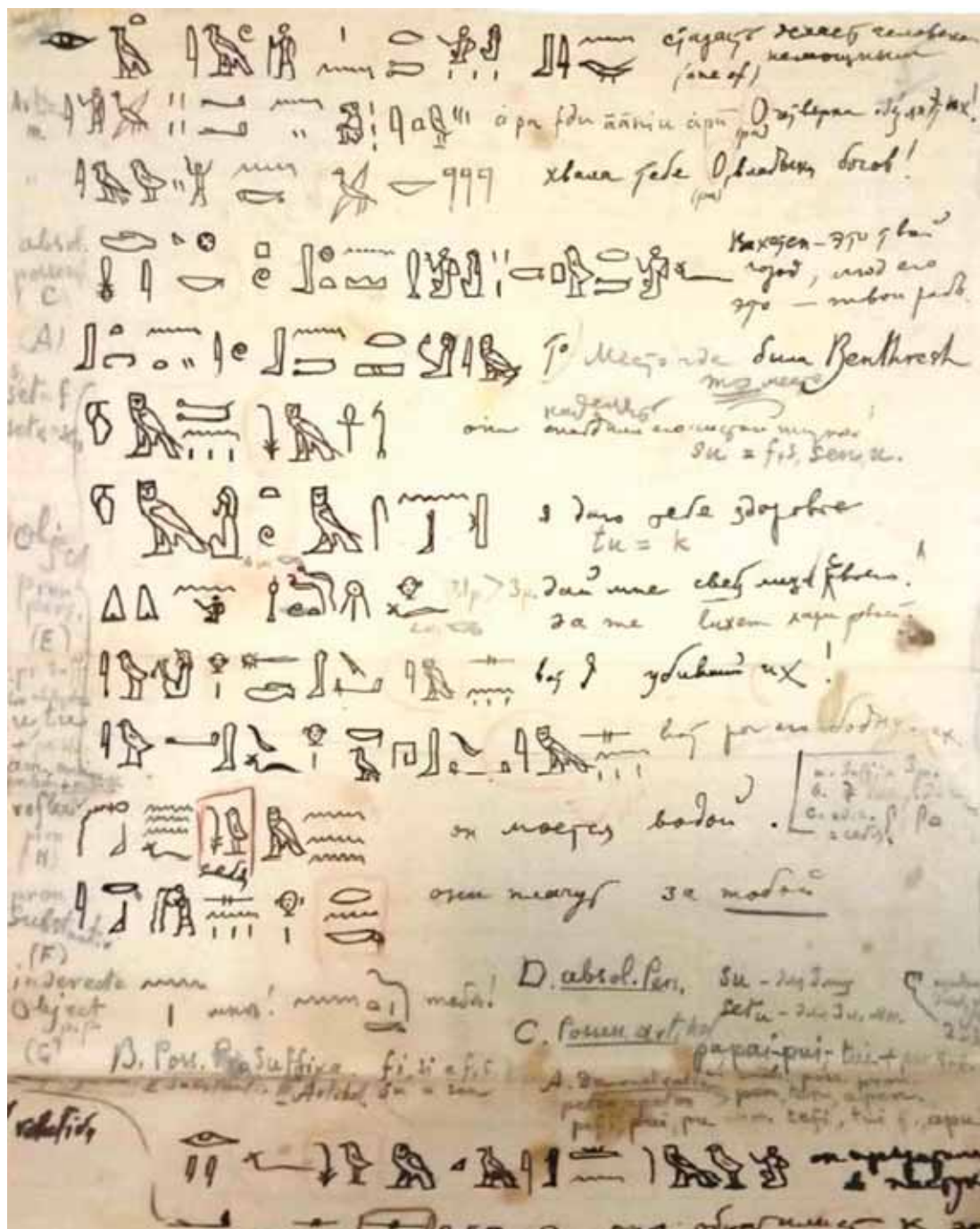
Мал. 15. Робочий момент розкопок Усагівської археологічної експедиції ОДІАМ у 1928 р., у якій брав участь С. В. Доніч (© РА НФ ОАМ, альб. № 59149)

Протягом 1930-х років С. В. Доніч наполегливо працює над дослідженням єгипетських старожитностей ОДІАМ (мал. 16, 17) і створює рукописний каталог частини артефактів (у нього включені амулети, скарабеї та ушебті), який він передасть в архів музею в 1945 р. (мал. 18, 19). Попри надзвичайно активну науково-дослідницьку

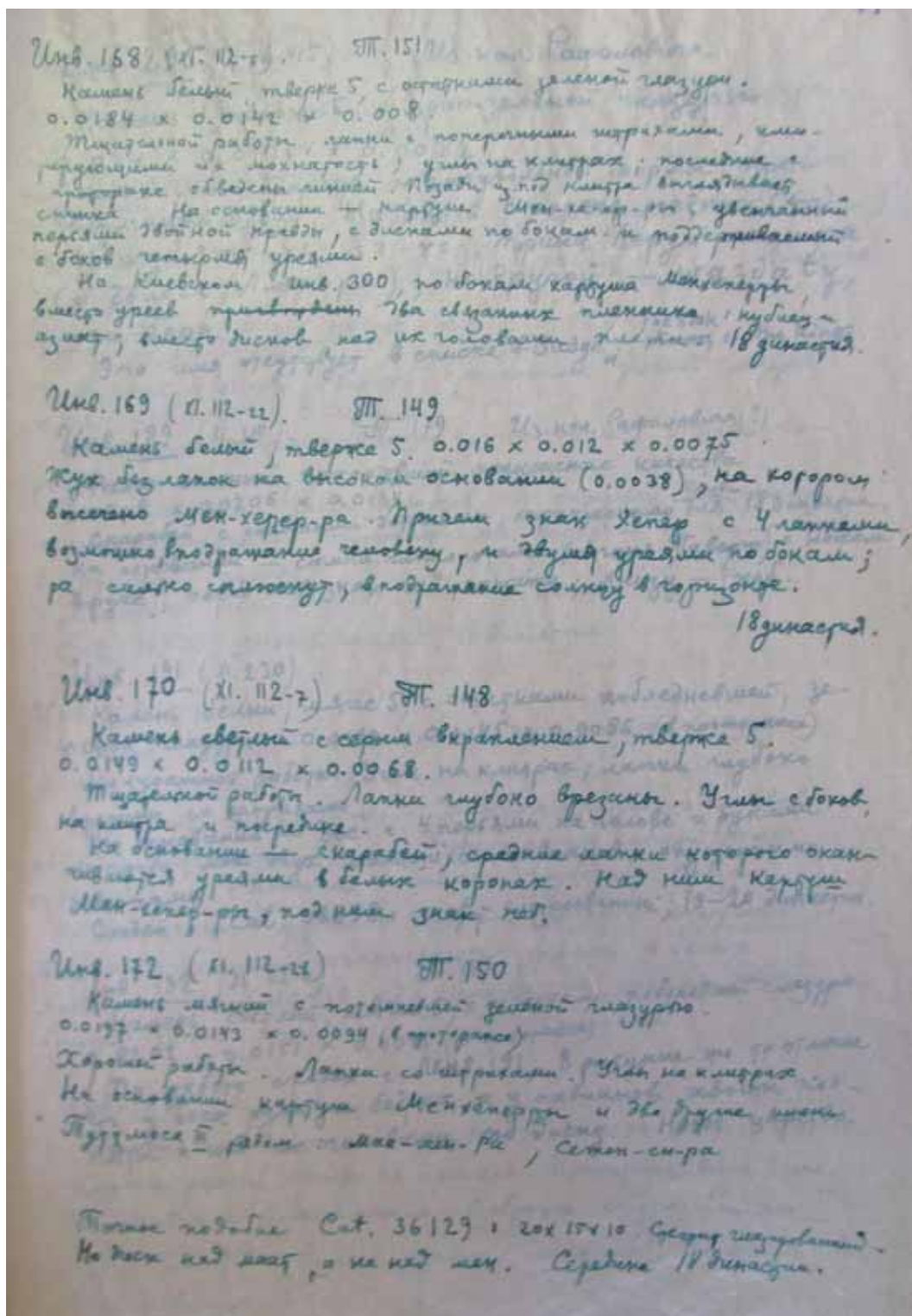
роботу, список опублікованих наукових праць С. В. Доніча складається всього із 7 статей (трьома мовами) з єгиптології, арабістики та астрономії [Аленич, Доніч 1923; Donič 1929; Donitch 1930; Доніч 1930; 1930a; Баласогло, Доніч 1937; Доніч 1958]. Значна частина досліджень ученого так і залишилася неопублікованою і тільки зараз починає вводитися в науковий обіг [Тарасенко, Герейханова 2020]. Це стосується і головної праці його життя з вокалізації. З усіх опублікованих С. В. Донічем статей лише одна безпосередньо стосувалася теми його дисертації і вийшла вона в рік його смерті [Доніч 1958].

Мал. 16. Сторінка з робочими чернетками С. В. Доніча (© РА НФ ОАМ)

Мал. 17. Сторінка з робочими чернетками С. В. Доніча (© РА НФ ОАМ)

Мал. 19. Сторінка рукописного каталогу єгипетських старожитностей ОДІАМ С. В. Доніча з описом скарабей, 1930–1940-ві рр. (© РА НФ ОАМ, № 59430)

З початком для СРСР Другої світової війни в 1941 р. доля С. В. Доніча різко змінилася. Не маючи наукового ступеня він не отримав можливості евакуюватися з Одеси і був призваний до лав Червоної армії. Протягом 26 липня – 5 жовтня 1941 р. служить писарем при штабі 6-го запасного саперного батальйону, а з 5 жовтня до 6 листопада 1941 р. – писарем-перекладачем 4-го відділення штабу 339-ї дивізії Червоної армії, яка в цей час вела бої в Ростовській обл. 6 листопада 1941 р. його частина була атакована німцям біля с. Плато-Іванівки, у результаті чого С. В. Доніч потрапив у полон, але зміг втекти і 2 грудня повернувся до окупованої румунами Одеси (мал. 20–22), столиці новоствореного губернаторства “Трансністрія”²⁰ (мал. 23). 15 грудня 1941 р. тодішній директор Одеського історико-археологічного музею (ОІАМ) В. І. Селінов (1876–1946)²¹ відновив С. В. Доніча на роботі в музеї на посаді завідувача відділу Стародавнього Єгипту та старшого наукового співробітника з посадовим окладом²², а потім, з 1 січня 1943 р., він також дістає посаду завідувача нумізматичного кабінету. Остання посада стане фатальною для його подальшої кар’єри.

Мал. 20. Одеса в роки окупації, світлина 1941 р.

(© Arhivele Naționale ale României, dir. PCM Cabinet Militar, dos. 365, tab. 4)

²⁰ Рум. *Guvernământul Transnistrieia* – адміністративно-територіальна одиниця, утворена румунською окупаційною владою під час Другої Світової війни на території Вінницької, Одеської та Миколаївської областей УРСР і частини Молдавської РСР (мал. 23). Трансністрія проіснувала від серпня 1941 р. до березня 1944 р.

²¹ Див. про нього: [Левченко 2006, 256–266; Смирнов 2007, 89–131].

²² ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 2 (1942), арк. 5, 24, 121, 188.

Мал. 21. Одеса в роки окупації, світлина 1941 р.
(© Arhivele Naționale ale României, dir. PCM Cabinetul Militar, dos. 365, tab. 11)

Мал. 22. Одеса в роки окупації, світлина від 1 грудня 1941 р.
(© Arhivele Naționale ale României, dir. PCM Cabinetul Militar, dos. 365, tab. 2)

Мал. 23. Мапа створеного румунами на захопленій території України та Молдови губернаторства “Трансністрія”

(© Arhivele Naționale ale României, dir. PCM Cabinetul Militar, dos. 93/1941, tab. 118)

Під час окупації, у 1943 р., задля того щоб мати офіційні підстави для музейної наукової посади, С. В. Доніч екстерном закінчив історико-філологічний факультет Університету т. зв. Трансністрії (тодішня назва ОНУ) (мал. 24). Роки окупації стали неабияким випробуванням для С. В. Доніча та інших музейних співробітників, адже їм довелося вести прихований опір і саботаж представникам Трофейної комісії Румунської окупаційної адміністрації губернаторства “Трансністрія”, а згодом відомим румунським археологам Р. Вульпе та М. Петреску-Димбовіці²³ [Колесниченко, Полищук 2016, 230–231], які намагалися вивозити з ОІАМ історичні цінності, частину нумізматичної колекції²⁴ і навіть єгипетські старожитності²⁵ (мал. 25). Протягом цього складного періоду музей кілька разів грабували мародери, румунські, а потім і

²³ Див.: ДАОО, ф. Р-2242, оп. 1, спр. 13 (1941), арк. 3–3 зв.

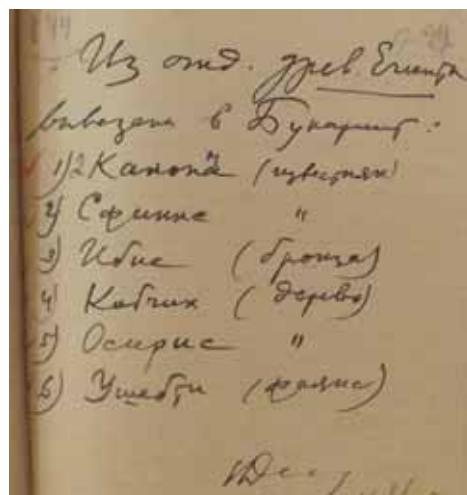
²⁴ Вона особливо цікавила румунських “поціновувачів старовини” – у жовтні 1943 р. директор ОІАМ музею В. І. Селінов дістав від окупантів пряме розпорядження підготувати до вивезення найцінніші нумізматичні пам’ятники, а оскільки С. В. Доніч на той момент був завідувачем нумізматичного кабінету, саме йому було доручено реалізувати цю постанову (ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 6, арк. 151).

²⁵ Див.: ДАОО, ф. Р-4127, оп. 1, спр. 12, 33 арк. (перелік єгипетських старожитностей, відібраних для вивезення в Румунію, див.: арк. 30).

німецькі військові²⁶ [Колесниченко, Полищук 2016, 228–232] (мал. 26). Станом на квітень 1944 р. втрати музею становили більш ніж 100 000 експонатів, 26 000 книг та 321 екземпляр рукописного фонду, втім, на щастя, значну частину музейних об'єктів вдалося повернути в 1945 р. [Колесниченко, Полищук 2016, 231].

Мал. 24. Копія свідоцтва про закінчення С. В. Донічем історико-філологічного факультету Одеського університету від 10 липня 1943 р. (особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів Одеської астрономічної обсерваторії ОНУ, арк. 6)

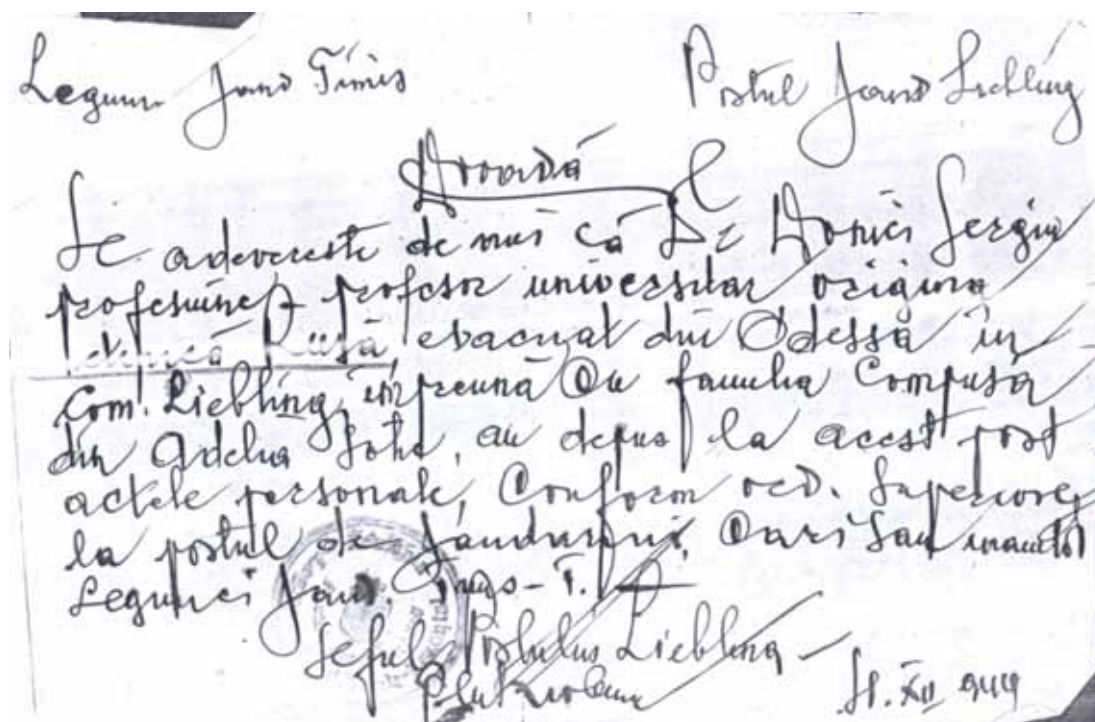
Мал. 25. Складений С. В. Донічем список єгипетських артефактів, обраних Трофейною комісією в 1942 р. для вивезення в Румунію (© ДАОО, ф. 4127, оп. 1, спр. 9а (1942), арк. 17)

Мал. 26. Вигляд пограбованого окупантами залу ОДІАМ після звільнення міста, 1944 р. Можна побачити віцілий давньоєгипетський саркофаг (за [Колесниченко, Полищук 2016, 229])

²⁶ Зокрема, останнє велике пограбування відбулося 9 квітня 1944 р. під час якого два німецьких офіцери, вилучили з експозиції Стародавнього Єгипту та Херсонесу “на згадку” низку артефактів, сучасне місце зберігання яких не відоме [Колесниченко, Полищук 2016, 231]. Слід зазначити, що в цей час С. В. Доніча вже не було в Одесі.

У березні 1944 р., коли почався наступ Червоної армії з метою звільнення Одеси, директор ОІАМ В. І. Селінов утік разом з окупантами до Румунії [Левченко 2006, 262]. Разом з ним 26 березня 1944 р., побоюючись репресій щодо себе з боку німців²⁷, які зайняли місто з відступом румунських військ, та обстрілів і руйнацій, неминучих під час штурму міста, покидає Одесу і С. В. Доніч із сім'єю. Вони переїзять до комуни Ліблінг у Румунії²⁸ (мал. 27)²⁹ і повертаються роудиною в Одесу 13 грудня 1944 р. Після повернення С. В. Донічу довелося пройти перевірку у фільтр-комісії відділу контррозвідки НКВС “СМЕРШ” (мал. 28).

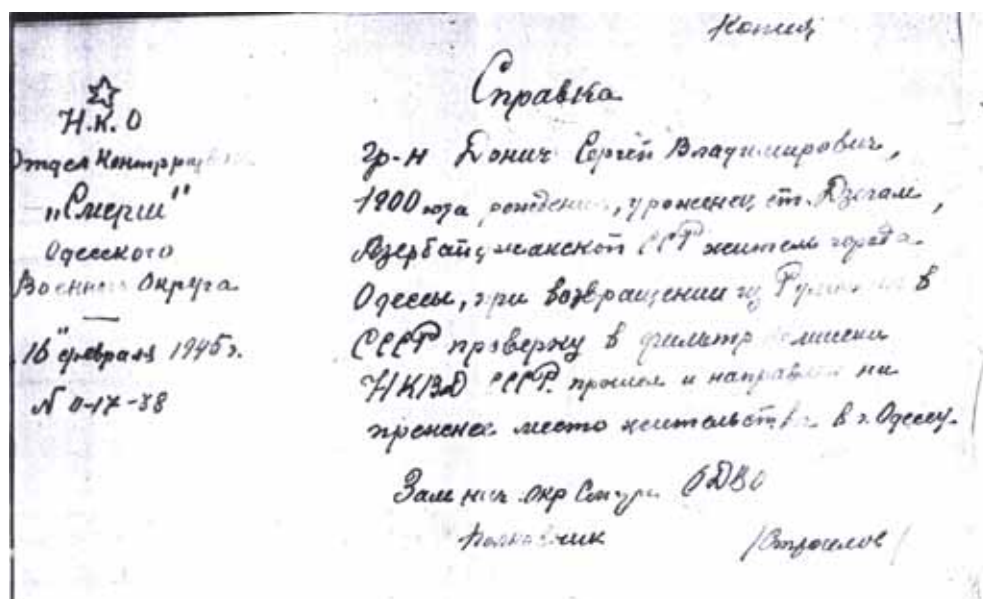

Мал. 27. Сертифікат, виданий поліцією Ліблінгу С. В. Донічу (як “університетському професору”) та його сім’ї перед їхнім виїздом до Одеси, від 13 грудня 1944 р. (© РА НФ ОАМ, фото автора, 2003 р.)

²⁷ Він вважав, що обстоювання ним теорії про семітське походження єгипетської мови, а отже її спорідненість із єврейською, може викликати репресії з боку німців. Зазначимо принагідно, що деякі інші співробітники музею втекли в 1944 р. з Одеси. Зокрема, Л. О. Кузнецова виїхала до Румунії, а М. А. Москетті – до Німеччини [Смирнов 2007, 109].

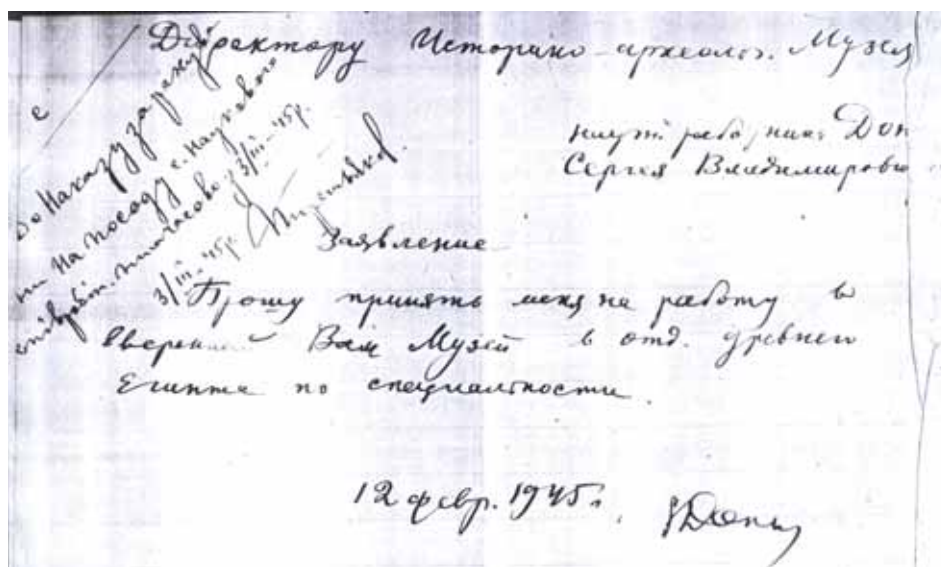
²⁸ Невелика комуна з трьох сіл в окрузі Тимиш у Румунії, заснована німецькими переселенцями. На початку Другої світової війни більшість її населення становили німці (дунайські шваби). Починаючи з вересня 1944 р., сюди перед наступом Червоної армії на Одесу втекло понад 2000 одеситів, серед яких був і С. В. Доніч із сім’єю.

²⁹ В РА НФ ОАМ збереглася довідка (“Certificate”) від 4 грудня 1944 р., видана в румунській жандармерії станції Ліблінг наступного змісту: “Ми підтверджуємо, що п. Доніч Сергій, професор університету, за етнічним походженням росіянин, прибув з Одеси до селища Ліблінг разом з сім’єю. В супроводі дружини Адель вони пред’явили на цій станції свої особисті документи [...]” (переклад М. Чіхо (Бухарест)).

Мал. 28. Довідка про перевірку С. В. Доніча комісією відділу контррозвідки НКВС "СМЕРШ" після його повернення з Румунії від 16 лютого 1945 р. (© РА НФ ОАМ, фото автора, 2003 р.)

12 лютого 1945 р. С. В. Доніч подає заяву про відновлення на роботі в музеї вже новому директору, Д. К. Третякову, і той 3 березня повертає його на попередню посаду (мал. 29). У цей час допомога С. В. Доніча музею була корисною, адже йшов процес повернення з Румунії музейних об'єктів (мал. 30), а він був добре обізнаний у цьому питанні. Хоча більшість вивезених до Румунії експонатів повернулися в ОДІАМ у 1945 р., процес повернення окремих частин колекції розтягнувся до 1950-х рр. (мал. 31).

Мал. 29. Заява С. В. Доніча про відновлення на роботі в музеї в повоєнний період (© РА НФ ОАМ, фото автора, 2003 р.)

Мал. 30. Співробітник ОДІАМ П. О. Каришковський розглядає повернені до музею з Румунії експонати (фото з газети “Большевицское знамя”, № 91 від 13 травня 1945 р.)

Мал. 31. Директор ОДІАМ О. Л. Єсипенко приймає надходження, доправлені в музей, 1952 р. (РА НФ ОАМ)

Невдовзі після повернення до музею С. В. Доніча з позитивною характеристикою Д. К. Третьякова було відряджено на Донбас для заготівлі вугілля. Він кілька місяців працював заступником начальника шахти. Проте його доля швидко змінилася і радянська репресивна машина врешті добралася до нього (докладніше: [Смирнов 2003, 124–146; 2013, 176–202]). Після повернення в Одесу 3 листопада 1945 р. С. В. Доніча було заарештовано, а 5 січня 1946 р. рішенням Військового трибуналу Одеського військового округу засуджено на 10 років виправно-трудоих таборів за ст. 54-1 'б' Кримінального кодексу УРСР нібито за дезертирство та сприяння румунській окупаційній адміністрації у вивезенні культурно-історичних цінностей з ОІАМ (насамперед нумізматичної колекції, за яку він відповідав, обіймаючи посаду завідувача нумізматичного кабінету)³⁰. Свідчення проти нього дали його колеги, співробітники музею (Т. А. Леєр (машиністка музею), Г. А. Доконт (завгосп), Н. С. Олександрова (наукова співробітниця)), як це характерно для часів сталінських репресій.

30 січня 1946 р. було розглянуто касаційну скаргу С. В. Доніча, у якій він наполягав, що є єдиним на теренах УРСР єгиптологом, а отже, цінним науковим співробітником, а в період окупації його роль полягала не в колаборації, а навпаки, в порятунку найціннішої частини рукописної та нумізматичної колекцій (зокрема, геми римського імператора Трояна, яку передусім хотіли отримати румунські представники Трофейної комісії). Трибунал призупинив попереднє рішення та повернув справу для проведення повторних слідчих дій та експертизи наукових здобутків С. В. Доніча, для чого утворювалася спеціальна комісія з наукових працівників ОДІАМ³¹. На допомогу С. В. Донічу приходять акад. І. Ю. Крачковський, який надсилає схвальний відгук (від 1 квітня 1946 р.) про його науковий доробок як вченого-сходознавця (мал. 8). Однак в Акті комісії щодо "оцінювання цінності наукової роботи С. В. Доніча в галузі єгиптології", очолюваної заступницею директора музею з наукової роботи Т. Г. Сиськовою, який окрім неї, підписали ще шість співробітників, зафіксовано протилежний висновок, зокрема що його наукові відкриття в галузі єгипетської філології "єсть шантаж и шарлатанство", а все, що пов'язано з порятунком вивезених музейних цінностей, – суто заслуга Червоної армії³². У результаті 25 травня 1946 р. відбулося друге судове засідання Трибуналу у справі С. В. Доніча, яке не виправдало його і залишило в силі попередній вирок – 10 років виправно-трудоих таборів³³.

Врятуватися С. В. Донічу вдалося, ймовірно, зусиллями його дружини А. Г. Доніч, яка вже 23 квітня 1946 р. надіслала лист на ім'я президента АН СРСР акад. С. І. Вавилова з проханням про допомогу в справі чоловіка³⁴. Академік відреагував на це звернення і направив прохання про перегляд справи С. В. Доніча особисто міністру державної безпеки СРСР В. М. Меркулову, про що свідчить його

³⁰ Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, арк. 60–61 зв.

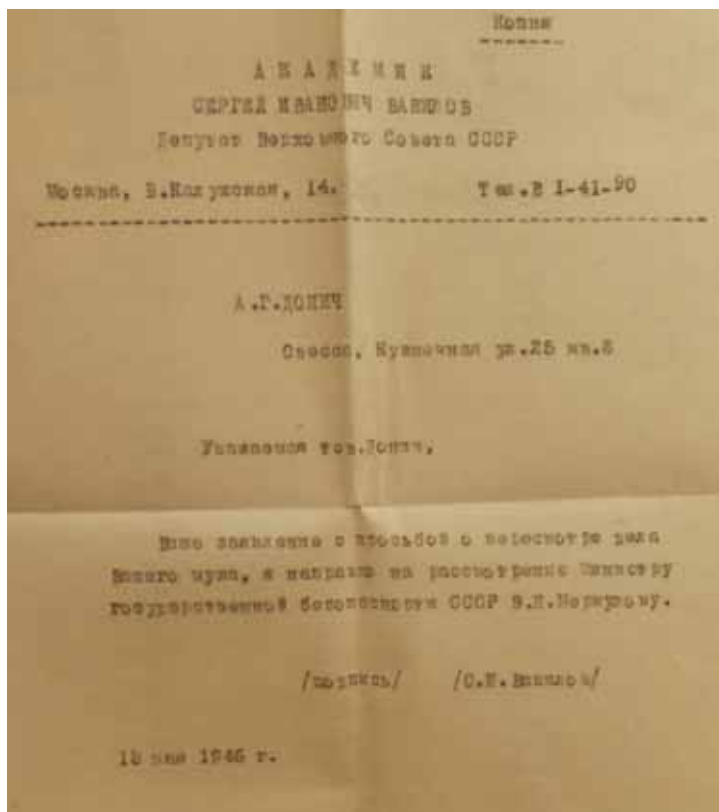
³¹ Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, арк. 67–67 зв., 75.

³² Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, арк. 76–76 зв.

³³ Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, арк. 106–126.

³⁴ Архів УСБУ в Одеській обл., контр.-наглядова спр. 28030-П, арк. 26–27. Разом з листом-клопотанням А. Г. Доніч надіслала список наукових праць С. В. Доніча та уривків з рецензій на них, відгук І. Ю. Крачковського і навіть довідку про перевірку комісією відділу НКВС "СМЕРШ".

лист-відповідь від 13 травня 1946 р.³⁵ (мал. 32). У результаті за рішенням Військової колегії Верховного суду СРСР на засіданні 23 вересня 1946 р. (визначення № 2-3989) злочин С. В. Доніча було перекваліфіковано зі ст. 54-1‘б’ на ст. 54-3 Кримінального кодексу УРСР зі зниженням міри покарання до 3 років і звільнення від покарання за амністією³⁶.

Мал. 32. Копія листа академіка С. І. Вавилова до А. Г. Доніч від 13 травня 1946 р. (Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, конв. 133)

Зовсім по-іншому склалася доля колишнього директора ОІАМ В. І. Селінова. Він повертається з румунського Ліблінгу в Одесу в січні 1945 р. Невдовзі, у серпні 1945 р., його було заарештовано за активну співпрацю з окупантами та сприяння вивезенню культурно-історичних цінностей у Румунію. 15 жовтня 1945 р. Військовий трибунал НКВС Одеської обл. засудив його до 10 років виправно-трудоих таборів. Про його подальшу долю і обставини смерті нічого не відомо [Смирнов 2007, 107–131; Левченко 2006, 262]. За судовою ухвалою також були знищені (спалені у вогні) всі статті В. І. Селінова, написані за час окупації, та, імовірно, рукописи його докторської дисертації, захищеної в жовтні 1943 р. [Смирнов 2007, 126; Левченко 2016, 168–190; 2018, 155–156]. Як зазначає В. О. Смирнов, подібна практика знищення праць репресованих учених була загальноприйнятою “щодо всіх репресованих радянських громадян” [Смирнов 2007, 107]. Той факт, що С. В. Доніча було амністовано, врятував його наукові публікації від подібної долі.

³⁵ Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, конв. 133.

³⁶ Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, арк. 134–134 зв.

Мал. 33. Клопотання начальника кадрового управління Комітету в справах культурно-просвітницьких установ УРСР Ф. Хмари про відновлення С. В. Доніча на роботі в ОДІАМ від 28 лютого 1948 р.
(© РА НФ ОАМ, фото автора, 2003 р.)

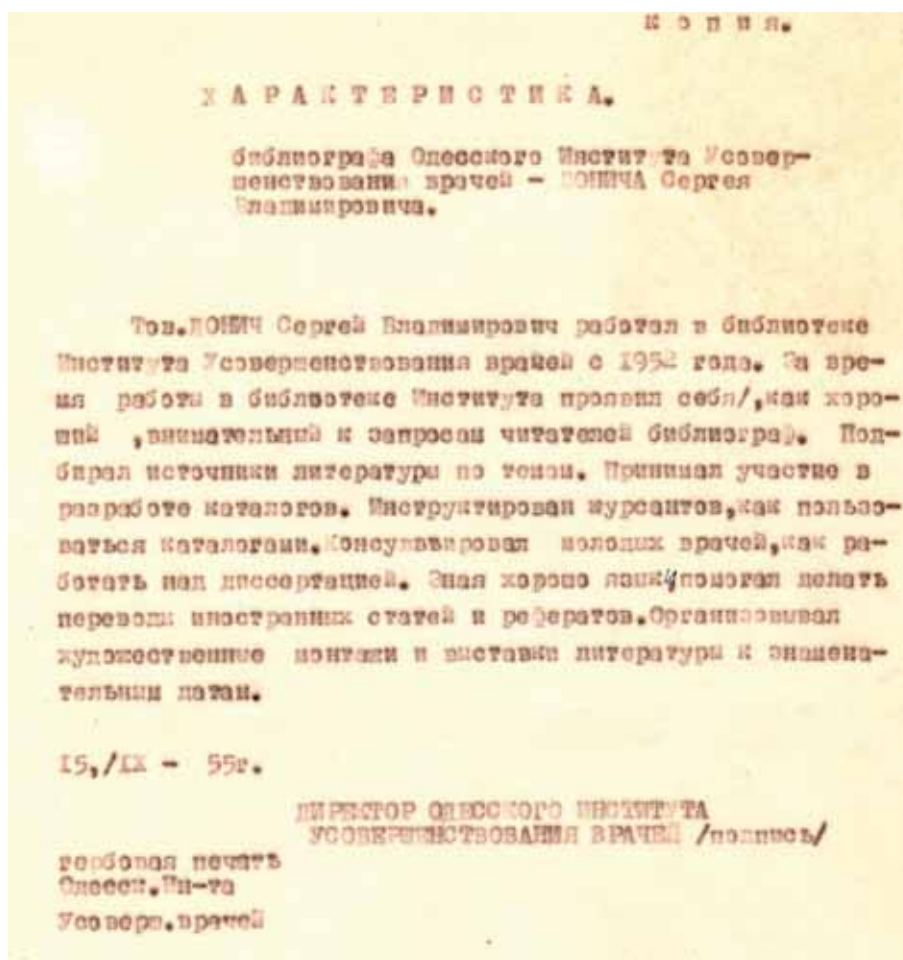
Після звільнення С. В. Доніч бажає повернутися до роботи в музеї, але новий директор ОДІАМ О. Л. Єсипенко його не приймає. С. В. Доніч звертається по допомогу до Комітету в справах культурно-просвітницьких установ УРСР, але навіть клопотання начальника кадрового управління цього закладу від 28 лютого 1948 р. (**мал. 33**) не вирішує ситуацію. Шлях до музею для С. В. Доніча відтепер був назавжди закрито, що не дивно на тлі ставлення до нього його колег-музейників, які затвердили підписаним ними “Актом” вирок на десятирічне ув’язнення³⁷.

Не маючи можливості повернутися в музей, С. В. Доніч працює в низці одеських установ, здебільшого в бібліотеках³⁸. Із січня 1947-го до січня 1948 р. він працює науковим консультантом у Майстерні-лабораторії ВАГТ (Весоюзне астрономо-геодезичне товариство). У 1948–1950 рр. – старшим бібліотекарем Державної наукової бібліотеки ім. М. Горького, у 1951 р. – бібліотекарем у бібліотеках Агарового заводу та парку “Перемога”, а потім бібліографом Наукової медичної бібліотеки. Найдовше, з 1952-го до 1955 р., він працює в бібліотеці при Одеському інституті удосконалення лікарів (ОІУЛ), який було засновано в 1926 р.

³⁷ Цілком очевидно, що, навіть незважаючи на звільнення з-під варти, в очах колег по музею він залишався “зрадником Батьківщини”. Такої думки дотримувався, напр., М. Ф. Болтенко [Смирнов 2007, 87], який був одним із засновників ВУАС і директором ОДІАМ у 1930–1933 рр. До війни він симпатизував С. В. Донічу і навіть планував долучити його до участі в задуманій ним і московським археологом В. Д. Блаватським Мало-азійській археологічній експедиції, оскільки С. В. Доніч добре знав турецьку мову [Смирнов 2007, 77]. Ця експедиція так і не відбулася. Також зазначимо, що, хоча рукописний архів С. В. Доніча залишився в РА НФ ОАМ, можливо, своєрідному “ритуалу” *damnatio memoriae* були піддані фотографії з С. В. Донічем, адже сьогодні в НФ ОАМ існує лише єдина його світлина в Особовій справі. Це видається дивним, адже він працював у музеї два десятиріччя.

³⁸ Особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів АО ОДУ (1957 р.), арк. 2.

В архіві АО ОНУ збереглася характеристика С. В. Доніча як бібліографа (мал. 34), з якої випливає, що він продовжував використовувати набуті ним у роки музейної та бібліотечної роботи навички. У характеристиці, наданій йому директором ОГУЛ, зазначено: “За время работы в библиотеке проявил себя, как хороший, внимательный к запросам читателей библиограф. Подбирал источники литературы по темам. Принимал участие в разработке каталогов. Инструктировал курсантов, как пользоваться каталогами. Консультировал молодых врачей, как работать над диссертацией. Зная хорошо языки, помогал делать переводы иностранных статей и рефератов. Организовывал художественные монтажи и выставки литературы к знаменательным датам”³⁹. Володіння С. В. Донічем іноземними мовами стало в пригоді і під час роботи в обсерваторії. Як зазначив у його характеристиці її директор, член.-кореспондент АН УРСР, проф. В. П. Цесевич, “Зная иностранные языки он постоянно оказывает помощь сотрудникам Обсерватории, если нуждаются в точном переводе текста”⁴⁰.

Мал. 34. Копія характеристики, наданої С. В. Донічу як бібліографу в Одеському інституті удосконалення лікарів, від 15 вересня 1955 р. (особова справа з обліку кадрів АО ОДУ, арк. 9)

³⁹ Особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів АО ОДУ (1957 р.), арк. 9.

⁴⁰ Особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів АО ОДУ (1957 р.), арк. 7.

Мал. 35. Могила С. В. Доніча на Другому християнському цвинтарі в м. Одесі (фото автора, 2019 р.)

У зв'язку з тим, що ОГУЛ у 1955 р. було офіційно переведено до Запоріжжя⁴¹, в останні роки життя С. В. Доніч повертається на роботу в Астрономічну обсерваторію ОДУ, де з 15 грудня 1956 р. обіймає посаду обчислювача, а з 16 лютого 1957 р. стає молодшим науковим співробітником⁴². Після тривалої перерви в 1958 р. в журналі “Советское востоковедение” виходить його стаття “Про звуковий потенціал двох єгипетських графем”, що давало надію на повноцінне відновлення наукової діяльності в царині єгиптології, але на той момент учений був уже смертельно хворий на рак. Його не стало 26 грудня 1958 р. Його могилу на Другому міському (християнському) цвинтарі м. Одеси вдалося виявити тільки у 2019 р. [Арутюнова, Пикановская 2020, 15] (мал. 35). Офіційна реабілітація С. В. Доніча відбулася тільки в 1997 р.⁴³ відповідно до дії Закону України № 962-ХІІ від 17.04.1991 “Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років”. На могильній плиті можна побачити лаконічний напис, який вказує на принципову

⁴¹ Нині це Запорізька медична академія післядипломної освіти.

⁴² Особова справа С. В. Доніча з обліку кадрів АО ОДУ (1957 р.), арк. 2, 8.

⁴³ Архів УСБУ в Одеській обл., арх.-кримінал. спр. 28030-П, арк. 156–156 зв.

життєву та наукову позицію цієї людини: “Єгиптолог Доніч Сергій Володимирович”, – він залишився вірним професії, яка так і не була реалізована ним повною мірою через історичні обставини і жорстокі реалії радянської системи тієї доби.

Висловлюємо свою щирю подяку колегам, які надали доступ до необхідної інформації та допомогли з консультаціями і пошуком публікацій і документів: директору ОАМ НАНУ *І. В. Бруякові*, завідувачці НФ ОАМ НАНУ *О. Б. Шевченко*, одеським краєзнавцям *В. О. Смирнову*, *В. В. Левченкові*, *І. В. Арутюновій*, *Л. В. Пікановській*, *А. Л. Гриню*, а також колегам з Бухаресту *Іоані Феодоров (Dr. Ioana Feodorov)* та *Овідіо Олару (Dr. Ovidiu Olar)* за сприяння під час пошукової роботи в Національному архіві Румунії та *Мірону Чіхо (Prof. Miron Cihó)* за допомогу з перекладом з румунської.

СКРОЧЕННЯ

(аббревіатури назв наукових, архівних, музейних і навчальних установ)

АН СРСР – Академія наук СРСР.

АН УРСР – Академія наук УРСР.

АО ОДУ / ОНУ – Астрономічна обсерваторія Одеського державного університету / Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

ВАГТ – Всесоюзне астрономо-геодезичне товариство.

ВУАС – Всеукраїнська асоціація сходознавців.

ДАОО – Державний архів Одеської області.

ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України.

НАНУ – Національна академія наук України.

ОАМ – Одеський археологічний музей НАН України.

ОДІАМ – Одеський державний історико-археологічний музей.

ОІАМ – Одеський історико-археологічний музей.

ОІУЛ – Одеський інститут удосконалення лікарів.

ОННБ – Одеська національна наукова бібліотека.

ОНУ – Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова.

РА НФ ОАМ – Рукописний архів Наукового фонду Одеського археологічного музею НАН України.

УАН – Українська академія наук.

УСБУ – Управління Служби безпеки України.

ЛІТЕРАТУРА

Аленич А. А., Доніч С. В. Майские Аквариды в 1921 г. // **Мироведение. Известия русского общества любителей мироведения.** Москва – Петроград, 1923. Т. XII, апрель, № 1 (44).

Арутюнова И. В., Пикановская Л. В. **Список памятников истории (могил) на 2-м городском кладбище. Часть 2-я.** Одесса, 2020.

Баласогло В. Б., Доніч С. В. Спостереження сонячних плям на геліографі Одеської обсерваторії // **Труди Одеського Державного Університету. Збірник астрономічної Обсерваторії.** Т. II. Одеса, 1937.

Большаков А. О. Ленинградский Египтологический кружок: у истоков советской египтологии // **Культурно-антропологические исследования** / Отв. ред. Л. И. Дрёмова. Вып. 2. Новосибирск, 2011.

Бочкарева А. С. Формирование агитационно-пропагандистских органов и учреждений в Советской России (1920-е годы) // **Культурная жизнь Юга России**. 2010. № 4 (38).

Доніч С. В. Додатки до опису мусульманських пам'ятників М. Спафариса, що в ХХХІІ томі “Записок Одесского Общества Истории и Древностей” // **Вісник Одеської комісії краєзнавства. Секція археологічна**. 1930. № 4–5.

Доніч С. В. Три єгипетські конуси Одеського Державного Історично-Археологічного Музею // **Вісник Одеської комісії краєзнавства. Секція археологічна**. 1930а. № 4–5.

Донич С. В. О звуковом потенциале двух египетских графем // **Советское востоковедение**. 1958. № 6.

Колесниченко А. Н., Полищук Л. Ю. Одесский археологический музей в период оккупации: несколько страниц истории // **Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею**. 2016. Вип. 15.

Левченко В. В. Життя та науково-громадська діяльність Валентина Івановича Селінова (до 130-річчя з дня народження) // **Юго-Запад. Одессика. Историко-краеведческий научный альманах**. Вып. 2. Одесса, 2006.

Левченко В. В. Историографическая находка: отзыв профессора А. Г. Готалова-Готлиба о докторской диссертации профессора В. И. Селинова // **Південний захід. Одесика. Историко-краєзнавчий науковий альманах**. Вип. 21. Одеса, 2016.

Левченко В. Роль одеських вчених-істориків у дослідженні, охороні та збереженні Ольвії у першій половині ХХ століття // **Краєзнавство**. 2018. № 1 (102).

Одеський археологічний музей. Короткий путівник. Одеса, 1959.

Смирнов В. Реквием ХХ века. В пяти частях. Ч. II. Одесса, 2003.

Смирнов В. Реквием ХХ века. В пяти частях. Ч. IV. Одесса, 2007.

Смирнов В. Реквием ХХ века. В пяти частях. Ч. II. 2-е изд., испр. и доп. Одесса, 2013.

Тарасенко Н. А. Фрагменты древнеегипетской Книги мертвых в Украине // **Стародавнє Причорномор'я**. Вип. XII. Одеса, 2018.

Тарасенко М. О. Сергій Володимирович Доніч: 120 років від дня народження // **Сходознавство**. 2020. № 86.

Тарасенко М. О., Герейханова Д. К. Неопублікована стаття С. В. Доніча “Жертвовник Ісїди. Інв. 51843 Одеського історичного музея” (РА НФ ОАМ № 59405) // **Сходознавство**. 2020. № 86.

Урсу Д. З історії сходознавства на Півдні України // **Східний світ**. 1994. № 1–2.

Урсу Д. П., Левченко В. В. Доніч Сергій Володимирович, 1900–1958 // **Одеські історики. Енциклопедичне видання**. Т. I (початок ХІХ – середина ХХ ст.). Одеса, 2009.

Штауде Н. М. А. А. Аленич. Некролог // **Мироведение. Известия русского общества любителей мироведения**. Москва – Петроград, 1923. Т. XII, № 2 (45).

Юшманов Н. В. Грамматика литературного арабского языка / Под ред. и с предисл. И. Ю. Крачковского. Ленинград, 1928.

Albright W. F. Notes on Egypto-Semitic Etymology // **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**. 1918. Vol. 34, no. 2.

Albright W. F. Notes on Egypto-Semitic Etymology, II // **The American Journal of Semitic Languages and Literatures**. 1918a. Vol. 34, no. 4.

Albright W. F. Notes on Egypto-Semitic Etymology, III // **Journal of the American Oriental Society**. 1927. Vol. 47.

Bierbrier M. L. **Who was who in Egyptology**. 4th Ed. London, 2012.

Donič S. The Sarcophagus of Ptahthru, № 3 of the History and Archaeology Museum of Odessa // **Доклади академії наук СССР**. Сер. В. 1929. № 8.

Donitch S. Funeral cones of the Odessa Archeological Museum // **Сборник египтологического кружка при Ленинградском Государственном Университете**. 1930. № 5.

Ember A. **Egypto-Semitic Studies**. Leipzig, 1930.

Sethe K. **Das aegyptische Verbum im Altaegyptischen, Neuaegyptischen und Koptischen**. Leipzig, 1902.

Sethe K. **Die Vokalisation des Ägyptischen**. Leipzig, 1925.

REFERENCES

Alenich A. A. and Donich S. V. (1923), “Mayskiye Akvaridy v 1921 g.”, *Mirovedeniye. Izvestiya russkogo obshchestva lyubiteley mirovedeniya*, T. XII, April, no. 1 (44), pp. 44–6. (In Russian).

Arutyunova I. V. and Pikanovskaya L. V. (2020), *Spisok pamyatnikov istorii (mogil) na 2-m gorodskom kladbishche. Chast' 2-ya*, Konfetka, Odessa. (In Russian).

Balasohlo V. B. and Donich S. V. (1937), “Sposterezhennya sonyachnykh plyam na heliohrafti Odes'koyi observatoriyyi”, *Trudy Odes'koho Derzhavnoho Universytetu. Zbirnyk astronomichnoyi Observatoriyyi*, T. II, Odesa, pp. 63–8. (In Ukrainian).

Bolshakov A. O. (2011), “Leningradskiy Egiptologicheskii kruzhok: u istokov sovetskoy egiptologii”, in L. I. Dryomova (ed.), *Kul'turno-antropologicheskiye issledovaniya*, Vol. 2, NGPU, Novosibirsk, pp. 5–10. (In Russian).

Bochkareva A. S. (2010), “Formirovaniye agitatsionno-propagandistskikh organov i uchrezhdeniy v Sovetskoy Rossii (1920-e gody)”, *Kul'turnaya zhizn' Yuga Rossii*, No. 4 (38), pp. 44–7. (In Russian).

Donich S. V. (1930), “Dodatky do opysu musul'mans'kykh pam'yatnykiv M. Spafarysa, shcho v XXXII tomi ‘Zapisok Odesskogo Obshchestva Istorii y Drevnostey’”, *Visnyk Odes'koyi komisiyi krayeznavstva*, Sektsiya arkheolohichna, Nos. 4–5, pp. 60–61. (In Ukrainian).

Donich S. V. (1930a), “Try ehypets'ki konusy Odes'koho Derzhavnoho Istrychno-Arkheolohichnoho Muzeyu”, *Visnyk Odes'koyi komisiyi krayeznavstva*, Sektsiya arkheolohichna, Nos. 4–5, pp. 59, 62–3. (In Ukrainian).

Donič S. V. (1958), “O zvukovom potentsiale dvukh egipetskikh grafem”, *Sovetskoye vostokovedeniye*, No. 6, pp. 85–8. (In Russian).

Kolesnichenko A. N. and Polishchuk L. Yu. (2016), “Odesskiy arkheologicheskii muzey v period okkupatsii: neskol'ko stranits istorii”, *Visnyk Odes'koho istoryko-krayeznavchoho muzeyu*, Vol. 15, pp. 228–32. (In Russian).

Levchenko V. V. (2006), “Zhyttya ta naukovo-hromads'ka diyal'nist' Valentyna Ivanovycha Selinova (do 130-richchya z dnya narodzhennya)”, *Yugo-Zapad. Odessika. Istoryko-krayevedcheskiy nauchnyy al'manakh*, Vol. 2, pp. 256–66. (In Ukrainian).

Levchenko V. V. (2016), “Istoriograficheskaya nakhodka: otzyv professora A. G. Gotalova-Gotliba o doktorskoy dissertatsii professora V. I. Selinova”, *Pivdenniy zakhid. Odesika. Istoriko-kraeznavchiy naukoviy al'manakh*, Vol. 21, pp. 168–90. (In Russian).

Levchenko V. (2018), “Rol' odes'kykh vchenykh-istorykiv u doslidzhenni, okhoroni ta zberezheni Ol'viyi u pershiy polovyni KhKh stolittya”, *Krayeznavstvo*, No. 1 (102), pp. 143–60. (In Ukrainian).

Odes'ky arkheolohichnyy muzey. Korotky putivnyk (1959), OAM, Odesa. (In Ukrainian).

Smirnov V. (2003), *Rekviyem XX veka. V pyati chastyakh*. Part II, Astroprint, Odessa.

Smirnov V. (2007), *Rekviyem XX veka. V pyati chastyakh*. Part IV, Astroprint, Odessa.

Smirnov V. (2013), *Rekviyem XX veka. V pyati chastyakh*. Part II, 2nd Ed., Astroprint, Odessa.

Tarasenko N. A. (2018), “Fragmenty drevneegyptskoy Knigi mertvykh v Ukraine”, *Starodavnye Prychornomor'ya*, Vol. XII, pp. 517–24. (In Russian).

Tarasenko M. O. (2020), “Serhiy Volodymyrovych Donich: 120 rokiv vid dnya narodzhennya”, *Shodoznavstvo*, No. 86, pp. 181–4. (In Ukrainian).

Tarasenko M. O. and Hereikhanova D. K. (2020), “Neopublikovana stattya S. V. Donicha ‘Zhertovnyk Isidy. Inv. 51843 Odes'koho istorychnoho muzeya’ (RA NF OAM № 59405)”, *Shodoznavstvo*, No. 86, pp. 139–62. (In Ukrainian).

Ursu D. (1994), “Z istoriyi skhodoznavstva na Pivdni Ukrayiny”, *Shidnij svit*, Nos. 1–2, pp. 135–50. (In Ukrainian).

Ursu D. P. and Levchenko V. V. (2009), “Donich Serhiy Volodymyrovych, 1900–1958”, *Odes'ki istoryky. Entsyklopedychne vydannya*, Vol. I (pochatok XIX – seredyna XX st.), Drukars'ky dim, Odesa. (In Ukrainian).

Shtaude N. M. (1923), “A. A. Alenich. Nekrolog”, *Mirovedeniye. Izvestiya russkogo obshchestva lyubiteley mirovedeniya*, T. XII, no. 2 (45), pp. 224–8. (In Russian).

Yushmanov N. V. (1928), *Grammatika literaturnogo arabskogo yazyka*; ed. and Preface by I. Yu. Krachkovskogo, Izd-vo Leningryu Vost. Inst-ta. im Enukidze, Leningrad, 1928. (In Russian).

Bierbrier M. L. (2012), *Who was who in Egyptology*, 4th Ed., Egypt Exploration Society, London.

Albright W. F. (1918), “Notes on Egypto-Semitic Etymology”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 34, no. 2, pp. 81–98.

Albright W. F. (1918a), “Notes on Egypto-Semitic Etymology, II”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 34, no. 4, pp. 215–55.

Albright W. F. (1927), “Notes on Egypto-Semitic Etymology, III”, *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 47, pp. 198–237.

Donič S. (1929), “The Sarcophagus of Ptahthru, № 3 of the History and Archaeology Museum of Odessa”, *Doklady akademii nauk SSSR*, Ser. V, no. 8, pp. 149–51.

Donitch S. (1930), “Funeral cones of the Odessa Archeological Museum”, *Sbornik egiptologicheskogo kruzhka pri Leningradskom Gosudarstvennom Universitete*, No. 5, pp. 28–9.

Ember A. (1930), *Egypto-Semitic Studies*, Verlag Asia Major, Leipzig.

Sethe K. (1902), *Das aegyptische Verbum im Altaegyptischen, Neuaegyptischen und Koptischen*, Leipzig.

Sethe K. (1925), *Die Vokalisation des Ägyptischen*, Verlag der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Leipzig.

М. А. Тарасенка

**СЯРГЕЙ УЛАДЗІМІРАВІЧ ДОНІЧ (1900–1958):
ДОЛЯ ЄГИПТОЛАГА Ў САВЕЦКАЙ УКРАЇНЕ**

У 2020-м спаўняецца 120 год з дня нараджэння Сяргея Ўладзіміравіча Доніча, адзінага єгиптолага на тэрыторыі Украіны ў другой чвэрці XX ст. Ён нарадзіўся ў 1900 г. у пасёлку Дзегам Елізаветпольскай губерніі (Тавузскі район, Азербайджан). У 1921 г. паступае ў Камянец-Падольскі ўніверсітэт ды адначасова працуе ў астранамічнай абсерваторыі. Улетку 1923 г. пераязджае ў Адэсу. Тут, працуючы вылічальнікам у Адэскай абсерваторыі, ён пачынае актыўна займацца вывучэннем усходніх і афрыканскіх моў, а галоўным прадметам ягонай зацікаўленасці становіцца єгипталогія. Другая палова 1920-х – 1930-х гг. – час найбольш прадуктыўнай навуковай дзейнасці Доніча. У гэты час ён наладжвае кантакты з іншымі савецкімі єгиптолагамі. У 1929 г. ён з’яўляецца членам єгипталогічнага гуртка пры Ленінградскім універсітэце ды праходзіць стажыроўку ў Дзяржаўным Эрмітажы. З 1927 па 1945 г. Доніч працуе на пасадзе загадчыка аддзелам “Старажытнага Егіпту” Адэскага гісторыка-археалагічнага музея. За гэты час ён апрацоўвае єгіпецкую калекцыю, робіць яе інвентарны вопіс і стварае карткавы каталог з ідэнтыфікацыяй больш 600 артэфактаў, займаецца стварэннем новай экспазіцыі ды выстаў, праводзіць экскурсіі, прымае ўдзел у археалагічнай экспедыцыі і даследаваннях, публікуе навуковыя артыкулы на трох мовах у Адэсе, Маскве ды Ленінградзе. З пачаткам Другой сусветнай вайны Доніч у 1941 г. быў прызваны ў шэрагі Чырвонай арміі, але неўзабаве трапіў у палон, уцёк з яго, вярнуўся ў Адэсу, дзе зноў пачаў працаваць у музеі. У 1945 г. С. У. Доніч быў арыштаваны і беспадстаўна асуджаны на 10 гадоў нібыта за садзейнічанне румынскай акупацыйнай адміністрацыі ў вывазе культурных каштоўнасцей з Гісторыка-археалагічнага музея. Неўзабаве яго справу перагледзелі, і ў 1946 г. ён быў вызвалены па амністыі. Пазней вучоны працаваў у шэрагу адэскіх бібліятэк, а ў апошнія гады жыцця вярнуўся да працы ў абсерваторыі. Пасля доўгага перапынку ў 1958 г. у маскоўскім часопісе быў апублікаваны ягоны єгипталогічны артыкул, які даў надзею на аднаўленне навуковай дзейнасці, але на той момант вучоны ўжо быў смяротна хворы. Памёр ён 26 снежня 1958 г. С. У. Доніч быў рэабілітаваны ў 1997 г.

Ключавыя словы: Сяргей Уладзіміравіч Доніч, Адэса, єгипталогія, усходазнаўства, Адэскі археалагічны музей, савецкі перыяд

М. О. Тарасенка

**СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ ДОНІЧ (1900–1958):
ДОЛЯ ЄГИПТОЛАГА В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНЕ**

У 2020-му выповняецца 120 рокаў від дня народжэння Сергія Володимировіча Доніча, адзінага єгиптолага на тэрах Украіны у другій чвэрці XX ст. Він народився в 1900 р. на ст. Дзегам Елізаветградскай губерніі (Тавлузький район, Азербайджан). У 1921 р. вступае до Кам’янец-Подільського універсітету та адначасно працуе в астраномічнай абсерваторыі. Влітку 1923 р. переїжджае до Одеси. Тут, працуючы обчислювачем в Одеській абсерваторыі, він починае активно займацца вивченням східних та афрыканскіх мов, а голівним предметом його зацікавленості стае єгипталогія. Друга половина 1920-х – 1930-ті рр. – час найпродуктыўнішої навуковай діяльності Доніча. У цей перыяд він наладжуе кантакты з іншымі радянскімі єгиптолагамі. У 1929 р. стае членам єгипталогічнаго гуртка при Ленінградському універсітэці та проходить стажування в Державному Ермітажы.

З 1927 до 1945 р. працює на посаді завідувача відділу Стародавнього Єгипту Одеського історико-археологічного музею. За цей час він опрацьовує єгипетську колекцію, робить її інвентарний опис і створює картковий каталог з ідентифікацій понад 600 артефактів, займається створенням нової експозиції та виставок, проводить екскурсії, бере участь в археологічних експедиціях і розвідках, публікує наукові статті трьома мовами в Одесі, Москві та Ленінграді. Під час Другої світової війни вчений у 1941 р. був призваний до лав Червоної армії, але незабаром потрапив у полон, утік, повернувся до Одеси, де відновився на роботі в музеї. У 1945 р. С. В. Доніч був заарештований і безпідставно засуджений на 10 років за виправно-трудовах таборів нібито за сприяння румунській окупаційній адміністрації у вивезенні культурних цінностей з Історико-археологічного музею. Незабаром його справу було переглянуто, а в 1946 р. він був звільнений за амністією. Надалі вчений працює в низці одеських бібліотек, а в останні роки життя повертається на роботу в обсерваторію. Після тривалої перерви в 1958 р. в московському журналі виходить його єгиптологічна стаття, що давало надію на відновлення наукової діяльності, але на той момент учений був уже смертельно хворий. Його не стало 26 грудня 1958 р. С. В. Доніч був реабілітований у 1997 р.

Ключові слова: Сергій Володимирович Доніч, Одеса, єгиптологія, сходознавство, Одеський археологічний музей, радянський період